АНТИКВАРИЦА
„ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ"
БЕОГРАД

Р19СрII 46.1

3740

СРБИЈА

ПРЕД

КОНФЕРЕНЦИЈОМ.

(Наставак делцу: Србија по бомбардању Београда.)

М. Бан

АНТИКВАРНИЦА
„ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ"
БЕОГРАД

P15Срб 46.1

СРБИЈА

ПРЕД

КОНФЕРЕНЦИЈОМ.

НАСТАВАК ДЕЛЦУ:

СРБИЈА ПО БОМБАРДАЊУ БЕОГРАДА.

Од једног Србина.

(Превод с француског, прештампан из „Видова Дана“.)

У БЕОГРАДУ,

у државној штампарији 1862.

Инв. бр. 319896

I.

Пишући оно делце, којему је ово наставак, ограничисмо своје погледе само на варош Београд, и на озбиљне последице, које су нарочито Београду морале доћи од бомбардања. Али ове последице машају се много даље но што је показано у нашем првом спису, и како који дан све већма расту те последице, расту страшно и замашају собом целу земљу.

Српски градови, које држе Турци, на несрећу су све на оним пограничним местима, где су главна станишта наше трговине, тако да су нам најважнија наша трговачка места, као Београд, Шабац, Смедерево, Ужице и т. д., покрај турских градова. Свак ће лако знати колико је тако положење жалосно за трговину у кнежевини, како Порта спречава сваки полет тим местима непрестаним страхом и да до ње стоји да их сруши за неколико сахата.

Кад пуче глас телеграфом по окрузима да је Београд бомбардан, одмах се опази како Турци по свима градовима, из којих тај дан и не изађоше као што је обично, потрчаше на батерије па стадоше наперивати топове. Ова демонстрација поплаши свет и учини читаву забуну на све стране. Кад сутра дан јавише нови

телеграми да је бомбардање престало, градови се опет смирише, и тако могоше становници склонити и изнети што су имали драгоценијих ствари. Још сувише, усред тога општег страха, имућније породице видећи где им није ни живот ни имање у безбедности, тражише како је која пре могла склонити се изван свога родног места. А што их тако остаде немајући украј кога живети, на један пут допадоше големе невоље и оскудице.

Београдски становници док је трајало бомбардање и одмах по том потрпаше своје еспапе већином у подруме. После петнаест дана сви су ти еспапи пропали. Ово је била несрећа готово општа. Много их се спасе из вароши с оним што им је остало по примеру своје браће из округа.

У овај мах Србија изгледа врло жалостиво. Главни су путови сви прекриљени колима, на којима се возе људи, жене, деца, намештај, и еспап од сваке руке. То су прави каравани, који иду на све стране и опомињу човека на жалосну сеобу српску кад бежаше народ испред варварства турског у Аустрију.*) Вароши, које јуче беху у цвету и обилате благостањем, сад су само пусте развалине, празне куће, свуда је ћутање и тишина да ти се срце цепа.

---

*) Историја помиње дугачак ред српског исељавања у Аустрију. Последње је водио пећки патријарах Арсеније Чарнојевић. Тридесет хиљада породица пређе воду Саву и настани се у данашњем српском војводству.

А да би се несрећа увеличала, сви Јевреји из Београда уклонише се са својим капиталима у Аустрију, а једна је њихова богата кућа већ објавила да прекида своја плаћања, а код ње су више Срба уложили знатне капитале. Српски трговци, који ево месец дана ништа не продају, који су од један пут жртва свакој несрећи, наравно да ће морати и сами уставити плаћање на страни; и по томе је ето земља осуђена на опште банкротство. Оно ће бити тим још жалосније и непоправније што стране куће не ће више хтети веровати трговцима, који су у опасности свакојака случаја, које нам опет долази од кобног становања Турака и њихове војске. И тако се може по правди казати, да је бомбардање Београда учинило самртни ударац трговини целе Србије.

Па није само сатрвен ред трговачки, но сатрвено је и цело грађанство наших вароша. Што нема становника, узрок је те имаоци од кућа немају кирајција, а посленици немају шта да раде. Предузимачи и адвокати немају никаква посла; слуге су поотпуштане. Домаће власти, као што и треба да буде, узбуњене овим необичним стањем, које као да прети да ће се Бог зна докле наставити, ништа друго и не раде но гледају чим ће спречити и ослабити тешке неприлике, које могу из овог стања настати.

Кад се овоме још дода оружање народа, које мораше настати иза потоњих догађаја а којим се оте ратарском раду баш у жетвено доба 50.000 најјачих раденика; па и то што се уставља плаћање дугова, а ово се правда тиме,

што се рат очекује; што судови остају за невољу празни; што се на неодређено време школе прекидају; што се народ све већма огорчава и што воли рат него да и даље остане у оваком стању а не ће ни да чује о Турцима ни о градовима; па сувише трошак, тегобе и потребе свакојаке, које се јако влади указују од времена тако непредвиђена и критична; — онда ће се лако разумети да је кнежевина са свим у опасном положају и што се тиче друштвеног и политичког живота њеног, и то не баш толико од рата или буне, но баш усред општега мира.

Ето то су биле последице бомбардању Београда. Па још смо тек у почетку. А шта ће бити још кроз два или три месеца, ако се дотле не промени стање?

Живо описиваху ово стање дописи из унутрашњости, који излазе по београдским новинама. Ево неколико извода из тих дописа, које дајемо на наше јемство.

У „*Видову Дану*“ од 21. Јунија пише ово:

„Још о курбан-бајраму поставили су овдашњи Турци 12 људи на капију кроз коју се из вароши иде у град и ноћне су страже удвојили били. Кад је започело бомбардање Београда, сви се затворише у град и варош, где су још пре све што су имали одвукли, па почеше намештати топове. Наравно да смо и ми учинили што је било потребно да из ненада не страдамо. Прекјуче је стала бела парна лађа на сред Дунава код града те извезла неке ствари и неке људе и низаме. Данас видимо нека нова лица у страним хаљинама на бедемима, а Турци бедеме

оправљају, нове топове намештају, старе поправљају, дотерују старе пушкарнице и т. д.“

„Народ одан савршено општељубљеном господару на све је готов, само да то једно постигне да сви Турци изађу из градова и са свим са земље српске кнежевине. Док су они међу нама, за нас није никакве безбедности нити и који Србин сме од сад под турским топовима смештати своје имање у дућане или магазе или у куће улагати новце и њине намештаје множити. Они су највећа и једина стварна сметња у развијању и напретку ове земље у којој ми хоћемо на послетку као што имамо право да будемо једини господари.“

„А како би наша престолна варош могла остати да једнако зебе од градских топова? Па кад хоће да је сруше, народ, који из дубљине осећа своје зло, сад јавно говори: *да је град београдски свима нашим несрећама крив, из њега су нам све буне и преврати, јер је ту гнездо свима сплеткама и неверствима и свима крвницима српским.* За то је у народу свуда само један глас, народ је готов на сваку жртву само да се овога зла један пут коначно опрости.

„Наша је варош готово са свим пуста; дућани су позатворани, жене и деца уклоњена и одсељена а само људи стоје под оружјем.

„Данас је смедеревска општина закључила поднети светлом господару адресу неограничене оданости и поверења с молбом да се Турци удале из градова ма народ какву жртву тога ради поднети морао.“

Па ево извода и још из једног дописа, који узимамо из „*Трговачких Новина*“ од 20. Јунија.

„Благо вама браћо београдска, којима је у део пало, да се први на бојишту укажете и да посведочите српско јунаштво! Ох шта бисмо дали да смо тамо с вама! Доста би штеђења у прошлости, доста попуштања уговорима и дипломатским потребама! Који би се дакле после страховитих позорја што окрвавише Београд још усудио да у хришћанској Европи правда другаре оних крвника из Сирије? . . . Од цареве воље зависи, да се без даље штете уклоне из Србије те непослушне слуге цареве, које не престају бити квасац за свакојако неспоразумљење између Београда и Цариграда. Покаже ли се намера да они и даље остану на бедемима београдским: онда ко може вечито стражарити против таквих кавгација, којима је занат да од реда праве неред?! Сталан мир прва је потреба нашега народног и грађанског живота. Ради сталног мира морали су и наши стари устати против београдских дахија. Па ни нама данас ништа друго не остаје већ да сваким могућим начином утврдимо и обезбедимо сталан мир у земљи, ако европској дипломатији не би испало за руком да се мирно удале с нашег огњишта ове вечите кавгације. У послу за мир Бог је вазда помагао српском народу. Ми се и сад уздамо у Бога, јер је наша ствар на правди. Одушевљење ратно српског народа јасан је доказ да у српском народу и данас живи дух старих српских јунака. Нек нас успеси наше браће Цр-

ногораца и Херцеговаца охрабре да почнемо голем бој за мир и понос успевања српског!“

II.

Дописи, које сад исписасмо у изводу, јасно показују садашње расположење српског народа. Да изиђе турска војска из наших градова или да се ти градови раскопају, постаде за нас са свим неопходна потреба, и то тако са свим као услов, без кога се не може ни бити у нас, не да смо као народ но и само као лица нека. Ако наши градови остану у рукама или турским или друге које стране силе, онда у Србији нити је трговине, нити радиности, ни безбедности, нити каква напретка и благостања. У овом зависном и за свашта немоћном положају више вреди службеност него биће народно. Кад је човек везан службеношћу, зна чега му се ваља држати, обзире се на свашта и смотрен је ма и за невољу; али ми, Срби, уздајући се у силу својих повластица и у безбедност, која нам долази од наших закона, набављамо што год човеку треба да угодније живи и по том се савршено користимо својом срећом, која се за неколико сахата може из ненада срушити. Е па је ли тако биће друштвено, питамо се сад? Али ово није све. Градови у рукама портиним до сад су били право склониште и мамац политички, који је она обраћала против утврђења и унутрашње самосталности наше земље. Све завере, које су мутиле и упропашћавале Србију којекад, коване су по градовима, а особито у граду београдском. Паше пошто би најпре саме из потаје замочиле руке

у таке послове никад не пропуштаху па учинило се што или не учинило изаћи и сами с бојом на видик више или мање, или потпомажући јачу страну, или дајући склоништа завереницима, који не учинише што су хтели, или им дајући средства да наставе даље радити *) Покојни кнез Милош (1839) а за њим кнез Михаило (1842) пали су једино од непрестаних плетака београдских паша. Кнез Александар са своје стране преко све неограничене оданости и великих услуга, које учини порти у критичка времена, такође је много пао због удараца, које му зададе Етем-паша и градски мухафиз Осман-паша. А пошто народ, коме је већ додијало било што од толико година гледи где је играчка којекаквих комисара и мухафиза, поврати династију Обреновића, опазило се одмах како заповедник београдског града скупља око себе незадовољнике, распростире немир лажним гласовима, а Аустрија опет са своје стране прећаше да ће заузети град својом војском баш као што је и за кримског рата свакојако изговарајући се хтела да заузме целу кнежевину.**) Кад би нестало паша и заповедника турских, нестаће и тих свију туђинаца што прете; а ови букачи у земљи нема-

---

*) Види у званичним „*Српским Новинама*“ тужбе подизане ради овога српском владом, с делима изложеним појединце и с узроцима. Важан овај документ саопштен је опширније у „*Нору*“ (на крају Марта).

**) Тада западне силе признаше у начелу да су градови у Србији и ако их држе Турци *део целокупности српске кнежевине*.

јући се чим више храбрити, немајући нигде безбедна склоништа, повратиће се те живети као што ваља и поставши поштени грађани не ће више бити бич својој отаџбини.

Да не мисли когод случајно да српски народ не зна потпуно за ово положење? Да не мисли когод да се он ни мало не срди на ову вечиту запреку, која је међу њим и међу намером, за којом тежи? Зар он може, као Прометеј на Кавказу опчињени, вавек немарно гледати силу и зулум како се баве да закивају нањ своје ланце? Заиста не може. Истина је да народ пре свега полаже све своје надање на рад европске дипломатије, која се о безбедности његовој стара. Народ наш мисли да част оних народа и достојанство влада ишту живо да се поштују гарантије, које они сами утврдише својом добром вољом у нашу корист. Што се тиче њега самог, он не тражи ништа више но да се потпуно одрже ове гарантије. Мир, безбедност, могућност да се напредује, друштвено стање добро уређено и мирно, утврђено политичко биће и безбедност од ћефова и свакојаке неправде сизеренског двора, то је највише што ми хоћемо. А сад кад су последњи догађаји расветлили положај па показали и извор и природу оних запрека, које нам не даваху постизавати својих намера, народ се српски обраћа с поуздањем гарантним дворовима, уверен да му у овој критичној прилици ни симпатије ни помоћ њихова не ће изостати; ако ли види, као што не очекује, да је остављен од оних, у којих се помоћ имао право надати, ако види како је немилости-

во жртвован удобности колико лажне, толико и неправедне политике: тада опроштен од сваке дужности, остављен сам себи и правима сваког народа, тврдо је наумио да започне бој на живот и на смрт. да сам собом стече своју самосталност или да пропадне као мученик за свету и праведну ствар.

III.

Ми смо на другом месту*) показали своје мишљење да је Порта, или што је радила с презирањем или што је пошла за убитачним саветима, више од две године дана тражила да Србе подбоде на рат, и да је само тако она прегла па ударила прва, пошто на тај начин није могла ништа учинити. Другим делима иза оних ово се мишљење савршено потврђује.

Сукоб од 3. Јунија, који изазваше и кроз тринаест сахата подржаваше низами, показује почетак непријатељства. У овом првом послу побеђена, ражљућена где јој се из руку извлачи власт у Србији, нареди Порта после два дана да се бомбарда Београд. Е сад се није имало куд измицати; то је био рат, рат по свима правилима, наравно само без предходне објаве. Истина је да је Порта не смејући се још јавно изрећи огледала да овај почетак подметне градском заповеднику Ашир-паши, почем га је збацила. Али је ова поправка и будаласто и касно учињена! Шта? Зар се самовољно бомбарда хришћанска варош и почиње рат? И Порта мисли да се оправдала што је једног пашу сметнула!

*) Србија по бомбардању Београда.

Ма шта би после? Без сумње је Порта својим владањем и актима гледала да одбије са себе одговорност за тај посао, који се придева Аширу? Дакле да видимо како се она владала од 5. Јунија овамо. Овим ћемо испитивањем објаснити ту најважнију точку у целој ствари, јер ваља утврдити на кога пада тешка одговорност за рат, или на владу турску или на српску.

Порти је остало само једно средство да се отресе сумње да бомбардање по самој природи мора пасти на њу, а то је да од сада буде што већма може смотренија и наклоњенија према Србији. По том. од дана кад је било бомбардање па до данашњега, у који се ово пише, прође већ равно 29 дана. Да видимо шта учини Порта за то време.

Турска војска, која је била настањена мало подаље од наше границе, одмах јој се примаче тако да њена артилерија већ додира међу, којом је омеђашена српска кнежевина од осталог царства. У стању крајње раздражености, у којем се налажаше српски народ, покрај многих страна, које чуваху границу, ово кретање ако није било пркос, ако није било прорачуњено изазивање, свакојако би морало повући и повукло би за собом сукоб међу самом том војском и међу Србима. Што не би сукоба, то није баш тако проста ствар била, него томе су узрок једино наредбе, које издаваше српска власт.

Кад кнежева влада протестова против тих непријатељских демонстрација и против логорења на Бељини и Сеници. Порта само премести војску. Из Бељине се премести у Вишеград на Дри-

ну, која је међу Босном и кнежевином, а она из Сенице оде на Гласинац. Узимајући ствар са стране стратегичке, ово је премештање више могло умножити но утолити немир и расположење у Срба према тим непријатељским намерама портиним.

Ово још оде и даље. Војска портина затвори пролазак на Јанковој Клисури, која је на српској земљи и која је трговачки пут. Сви градови на један пут узевши непријатељски положај према Србима, натераше народ из вароши да се опет бежањем понове београдски појави, а мудир из шабачког града прекиде сношај са српским властима и забрани нашим лађама Савом бродити. *)

---

*) *Нота, која је дата конзулима у Београду и портином комисару Ахмет-Вефик-ефендији.*

„У Београду 26. Јунија 1862.“

„Имам част да Вам овде у прилогу пошљем преведен телеграм, који доби министар унутрашњих послова од шабачког начелника.

„Дела, показана у том телеграму, сама собом говоре, ја се уздржавам и не додајем им никаква објашњења; а имам част само да Вас замолим г. Н. да право пресудите у како смо ми положење доведени таким поступком турске власти.“

„„Шабачки начелник министру унутрашњих послова.““

„„Заповедник овдашњега града забранио је јуче једној српској лађи, натовареној кожама, проћи Савом мимо град, страже су рекле да ће пуцати на лађу ако се не уклони. Још забрањује и у град улазити трговцима, који се имају што тужити или какву правицу потражи-

Осим тога Порта посла у Београд убојну лађу, која се да мимогред речемо потопи на српској реци и не дошавши где треба; црно пророштво, које мора бити да је нека опомена Турцима! Српска влада протестова**) против овог

вати код турске власти или другог каквог посла имају ради трговине. Још сувише не пушта унутра ни полицајних чиновника, који имају с њим самим званична посла. Изашло ми је за руком те сам се састао с њим и како не знадијаше показати никаква узрока да оправда таки поступак, ја поисках да се на ново поврати слободан пролазак водом и сувим рекавши му да ће његово то одбијање натер ти и мене да не дам са своје стране његовим Турцима улазити у варош. Обрекао ми је да ће ми одговорити на то сутра у 10 сахата из јутра. Ово поступање турске власти врло је узнемирило наш свет.""

**) *Протестација српске владе против тога што се појавила турска убојна лађа на српским водама, дата свима конзулима у Београду и Вефик-ефендији.*

„У Београду, 26. Јунија 1862."

„Има три дана како нам је једним телеграмом јављено да се показала на Дунаву покрај српске границе турска једна убојна лађа ватрењача, и српска је влада наложила свом агенту у Цариграду да се извести за што је послана та лађа. Његово височанство Али-паша јави српском агенту да та лађа иде да се постави на расположење београдском граду."

„Што је турска убојна лађа ушла и стала на српским водама, то сматра српска влада као нападање на српска права. Уговори су утврдили да турске војничке силе не ће моћи бити у Србији нигде до само у градовима. И тако је ово увођење силе на води у Србију очевидно

новог гажења земаљских права и наредба париског мира, који изреком забрањује да која му драго оружана сила ступа на српску земљу барем док се напред не сложе за то гарантне силе.*) На ову протестацију одговори Порта тим што је послала у српске воде на ново три лађе влаченице (шлепа) с топовима, с аван-топовима и са знатном множином цебане и свакојаке ђулади; а како се ове влаченице не смејаху више усудити да пролазе кроз ђердап, Аустрија узе на се да разнесе њихов товар на својим лађама и да га раздели по различним градовима у кнежевини.

Ето шта је чинила Порта од 5. Јунија. А сад ћемо уједно у кратко свести шта је учињено и пре и после овог клетог дана. Сукоб од 3., који заподену и издржа до краја редовна турска војска, бомбардање, које изврши та иста војска, затворање проласка на Јанковој Клисури, забрањивање проласка мимо град на Сави, улазак у српске воде убојне лађе и влаченица, — зар сва та дела заједно не чине ратно стање, које је признала и већ у дело привела Порта? Зар то није доказ, да је Порта хтела да по што по то заметне рат са Србима, као што смо и у пре-

---

опет гажење уговора. Мислим да сам дужан да Вас молим г. Н. да изволите обратити пажњу Ваше високе владе на ово ново нападање на српска права гарантована уговорима."

„Потписао: Гарашанин."

*) „У Србији не ће моћи бити никакве оружане интервенције док се најпре за то не договоре силе, које ово уговарају." (29 члан. париског уговора.)

ђашњој књижици казали да је то тада хтела и да још једнако и данас хоће?

Према овоме поступању портину да положимо поступање српске владе. Ни на једно изазивање она не одговори. Желећи да избегне сукоб, који као да други тражаше, она се трудила да блажи раздраженост међу духовима, да уздржи узбуктани народ, и предузела је само оно, што је баш са свим потребно, да се Београд од пљачкања сачува. Па све и спремајући се да се брани, почем предвиђа да ће на њу ударити Порта, као што то сведоче са свим јасно и неизбежно поступци портини, опет никако није престала радити путем договарања и тако гледати не би ли се поправиле њезине тегобе, и обратила се гарантним силама с неограничним поверењем у њихову правицу и у силу њихова посредовања.

Ово тако одрешно а тако различито владање и једне и друге владе, као што нам се чини, довољно је да распе све сумње, и јасно показује на кога мора пасти одговорност за крваве појаве у Београду. Испитивање, које је чињено под надгледањем српске владе и које ће се као што уверавају скорим објавити, са свим ће (судећи бар по неким и неким одломцима који су познати) пресудити овим појавама њихов карактер а то је да је то била турска завера напред уговорена и одавно састављена.

И Порта испитује са своје стране. Но о том је испитивању напред пресуђено какво је. Зна се шта вреде казивања и потврђивања турска кад се тиче Хришћана. А кад се погледа на А-

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

шир-пашу кад је одговарао на конзулску протестацију против бомбардања Београда, како је казао да је пуцао на варош само за то што су Срби ударили на град са својим топовима, које помагаше и пешци, а то је колико лудо толико и са свим пресна лаж, па како је то још казао конзулима, који су били ту на месту и *све видели и чули сами;* онда ето напред мере, по којој ће се веровати и по којој ће се видети хоће ли се когод моћи ослонити и на турско испитивање о београдским догађајима.

IV.

Аустрија са своје стране некако је до сад све једнако љубила да се удружи с Портом у свима њезиним непријатељствима. Управо се не може знати у колико су савети њезина посланика у Цариграду имали уплива на диванску одлуку што се тиче бомбардања; али је бар допуштено да то човек од ока узме по владању њезина конзулског агента у Београду и по владању војничких власти с њезиних граница.

Знаменито је, што је од неко доба Ашир-паша био под упливом аустријског агента, за то он и јест олако сматрао што се турским властима по Србији попуштају узде и што све већма расте самовоља свију Турака и војника и грађана. Њихове иступе и у Београду и по окрузима вазда правдаше аустриски агенат и увек придеваше Србима да су они повод. Владање овога агента 3. и 5. Јунија подражи презирање целог дипломатског тела; а то није сметало његовој влади да му да орден гвоздене круне. Вла-

сти пограничне опет са своје стране дају градовима турским што год требају, шаљу им машинисте и царске топције да боље наместе турске топове према Београду и осталим српским варошима, које још ваља бомбардати. Официри из царске војске прелазе преко српске границе и враћају се а не потписују пасоша код власти домаћих и они обдржавају саобраштај међу Турцима градским и међу Турцима у Босни и у Бугарској. Аустриски конзул из Видина иде у друштву с турским официрима те проматра српску земљу; теретњача лађа аустриска помаже турској убојној лађи те пролази уз Дунаво и упада у српске воде. Друге аустриске ватрењаче товаре и носе турској војсци по градовима муницију и ратне потребе. Гледајући на владање Аустрије рекао би човек, да за њу нема ни српске у унутрашњости својој самосталне кнежевине ни париског уговора, који потписаше велике силе па и она сама, и као да то Турска има посла само с неком од својих простих провинција, коју јој ваља укротити.

Све ово у ствари, кад још човек испореди с говором званичне и полузваничне бечке штампе, као да показује с аустриске стране да је она прихватила напред још неку странку да тера ствари до крајњости сметајући сваком помирењу међу Београдом и Цариградом, да потиче ватру рата, који би се могао лако отклонити, али за који она мисли да је у њезину интересу да га распали.

По њезину мишљењу час је дошао да се Србија скрши док још није свршила што јој тре-

ба спремити за обрану уређујући народну војску. Касније би било све врло доцне. Тада би Србија могла постати врло важна потпора за Словене у Аустрији. А она се не би на рат рарсдила па баш да би и општи постао. Док би се Француска, Русија па и сама Енглеска забавиле на истоку, може бити да би она улучила прилику да на ново заузме своје старо положење у Италији. Па још на горе идући, пошто би криза планула пре времена, Словени би јужни пропали. А тада Чешка и Угарска не би се усуђивале устајати. Народни покрет ако не би био угушен, а оно би се бар задржао за по века и у Аустрији и у Турској, а на тај начин не би промашило ни то, да би се потрьо тим и покрет немачки.

Ама овај слађани санак бечких министара наравно да би могао бити исто онако варљив као и остали њихови снови, које сањаше од ово дванаестину година. Чудна је нека вртоглавица напала све немачко из Аустрије што до власти дође, те га све гурка у неке рачуне, у којих све изађе на послетку друкчије него што се у почетку мислило. Не испаде им реакција од 1850 за руком, тако исто зло прођоше и у рату италијанском, нит се могоше сложити с Угарском, нити задовољити икоји од својих народа, у Германији им ослаби уплив, ту још дође и антипатија, коју ули бечка политика за се саму у све народе хришћанске на истоку, у Европи оста Аустрија усамљена, а то су све непоречни докази немоћи незиних министара да се боре с новим током ствари, који човештво заноси.

Па и рачуни, што их они сад начинише за Србију, нису више прави, а то што се на много начина могу свршити на послетку, они би могли исто онако бити жалосних последица за Аустрију као и за Турску. Само још остаје да се сазна да ли ће остали кабинети пустити Аустрију да изазове рат на истоку, да тако она доспе да се опрости својих противника и да поруши опасности, које јој прете а да не мора попустити праведном искању њезиних народа.

V.

Тако Србија стоји утегнута међу два велика царства; вазал Турској, која је гњечи, сусед Аустрији, која пружа помоћ том гњечиоцу, натерана да се непрестано бије да би одржала и повраћала своја права, сретајући најкрвније непријатеље где би требало да нађе потпоре и природних бранилаца, и шта је онда за њу та унутрашња самосталност, коју јој гарантоваше уговори? Ништа до празна реч, гола превара, која данас после ономадашњих догађаја у Београду не би никога више у Европи преварила. Што се тиче самих Срба, они одавно знају, а знаду сад боље но икад, да у таком стању не ће имати снаге ничији заклон нити да ће бити какве гарантије довољно снажне да им обезбеди мирно уживање својих права. Ето за што Србија иште од Европе да интервенује, да пресуди законитим и мирољубивим путем тегобе и немогућности садашњег њиховог стања. Српски народ вапије страним силама: „*Ви сте ме признале и подјемчиле сте ми политичко биће, дајте сад и да мо-*

гу бити или ме бар пустите да то сам себи задобијем.“ Шта је природније и правичније? Како да човек одбије тако искање? Који би то кабинет европски могао одговорити српском народу: „*Крв се твоје деце истина просула на неправди; престолницу ти бомбардаше; главне твоје вароши лете у исту опасност; трговину ти је снашао кобан ударац; цело грађанство лута расуто и без посла по земљи; лако је поверовати да се таке невоље могу из дана у дан повратити; али твоји стари градови, у пркос за оно што си их ти био узео кад оно војева за ослобођење, у пркос за то они морају примити у се по уговорима турску војску, и ти је мораш ту трпети, па ма ти сто пута вароши порушила, па ма те сто пута турала у јад и у варварство, из којега си се једва извукао.*“ Не, таквог одговора не може бити, цело би се човештво подигло с презрењем на онога, који би тако одговорио у овој ствари. А што се тиче нас, Срба, ми се волимо сахранити под развалинама наше отачбине, волимо да нас са свим нестане са света него да потпаднемо под срамоту такога суда.

Неколико зловољних немачких новина хтедоше на силу утуткати у главу свету да кнез Михаило, бацивши се са свим у наруча дипломатији, почиње малаксавати у свом првом решењу што се тиче чишћења градова од Турака.

Да неслане лажи! Кнез је Михаило још од како је на влади изјавио пред својим народом и пред Европом како је тврдо наумио да задобије потпуна народна права, као год и да у корену утемељи народни мир и благостање. То је ми-

сија, коју је он сам себи одредио, и коју ће умети и испунити, а ту нам јемчи величина његове душе и жестина његова патриотства. Али кнез Михаило не ће ни у чем да пренагли; он не ће да претрчи ништа што политици угађа. Обраћајући се дипломатији, показао је како поштује високе дворове гарантне а и мирољубива осећања која њих одушевљавају; а народ, који има вере уњ, све му са свим одобрава преко све нестрпљивости, у којој гори, и преко свих големих штета, које му чини садашње стање. А ако се његова законита призивања не послушају, ако дође до тога да он или остави свој народ изложен страховитости анархије, бомбардања и невоље, или да стане пред најизвесније опасности, уверени смо напред да ако дође до тога да он мора пасти потоњи поврх нагомиланих мртвих телеса читавог једног народа, који је волео самосталност но живот, да Михаило Обреновић не ће промашити ни што дугује сам себи, ни имену своме, ни што дугује земљи својој.

VI.

Па на послетку која је невоља нагонити Србе тако на крајњост? О чему се дакле ради? Да се не ће да захвата у целокупност турског царства? Да не ће да се умањи сила његова а увелича српска? Нигде се ништа од тога не ће. Једино што се ради, јесте то, да политичко биће српског народа постане један пут могућно и стварно. Али почем је с једне стране ово политичко биће припознато свечано и гарантовано и по томе придодато да сачињава део међународном праву европском; с друге пак

стране почем су догађаји показали да очевидније бити не може, да је оно немогућност у стању, које му је за основ постављено, јер не може имати у ствари ни једне од оних користи, које су силе имале у виду и за које се сложише да их обезбеде Србији, на прилику те користи да се не газе њена политичка и територијална права, њезина безбедност и унутрашње благостање: то је са свим изван сумње, да законитост и правичност ишту од високих гарантних дворова да они помогну злу и да на сталним и постојаним основима подигну из нова слогу међу сизереном и феудником.

Политичко двојство, које долази од двојаког суда и од војничке посаде турске, којом су заузети наши градови, једини је и постојани узрок свих зала, која смућују српски народ. Ово двојство му побија његову унутрашњу независност, и чини преварљивом заједничку гарантију свих сила а и непрестано прети миру на полуострву: т. ј. иде право к оној намери, због које се поведе рат на Криму и поста 1856 године париски мир. Силе заиста не хоћаху да ово обараље ствари самом собом оне саме признаду и да својим рукама поруше дело своје политике на истоку само за ту корист, да би сачували султану у Србији неки део судства, које је у правој противности с хатишерифима, и његово право да држи војску у два града и седам градића из средњега века, који су за три четвртине већ порушени. Јест истина да је право на ову војничку посаду у тим истим хатишерифима понаособ споменуто; али тако нешто зар заслужује да се њему

жртвује мисао па и сам предмет великог једног уговора? Сама Порта, почем је онако мало хватала рачуна о овом уговору што се тиче дужности, које прима на се према Србији и хришћанском народу, зар сматра права, која њој долазе од њезиних хатишерифа, као да су у неком вишем кругу, и зар мисли да ће се силе управљати по њезину мишљењу? Зар се она надала да ће после бомбардања Београда неко пристати да јој и опет остану у рукама средства да кад јој се год свиди понавља тако нападање на народ, који је заклоњен европском гарантијом? Порта, не могући препречити сече у Сирији, мораде попустити народу у тој области; Порта, крива што се десише крвави сукоби и самовољно бомбардање у Србији, такође се не може извући а да не попусти у свему што Срби иште за безбедност и за што се силе заузимају. У Европи у XIX. веку не може се управљати као у средњем веку усред Азије. А почем је Турска ступила у политичку породицу европску, она се мора и владати по начину европском, или се свега одрећи па се уклонити из те породице.

Што се тиче гарантних сила, Срби су уверени да их не ће мимоићи племенита и снажна помоћ Француске, Русије, Италије и Пруске у њиховој праведној ствари. У Енглеској ћемо на сву прилику наћи више симпатија у публике него потпоре у владе, прилепљене, као што је, својој консервативној политици на истоку, где се опет наравствено све мења а и мењати мора, па услед тога ваља и у политици да ту исту мену претрпи. Ма преко свега тога, правичност ен-

глеског карактера и оштроумље британских државника дају нам надање, да ће и они кад сазнаду управо грдне неправде, које Порта почини Србији за последњих догађаја, кад сазнаду за жалосне последице ових догађаја у кнежевини и за жалосније још које би починио рат на истоку заметнувши се са свим уредно међу два народа, од којих један представља хришћанство а други ислам, онда доиста и енглески министри мораће се обратити на нашу страну, бар не ће хтети бранити оружаном руком и свеевропским ратом силу и јогунство турско. А шта да кажемо за Аустрију? Доиста њојзи, ако нема какве такве мисли сакривене иза ових турских послова, мора првој стајати до тога, да се мирно намире српске жеље. Пропаст српске трговине, која је сва готово с њеном земљом свезана, не може остати за њу без тешких финансијалних последица. Више ће њезиних главних кућа ово уздрмати јако, а сувише је што је катастрофа у Београду већ оставила без икаква посла многе њезине поданике у Србији. С друге стране њој мора такође стајати да се раскопају градови туђи, који су на њезиној граници. А како она, тако и сва Европа ваља да жели такође да се уклоне једине сметње, које по времену могу сметати или претити пловидби на Дунаву, на овој главној жили њезине трговине на суху. Али се Аустрија држи у Турској неких особитих погледа и удаљеним илузијама жртвује садашње и позитивне интересе.

У сваком случају, па ма се како свршила конференција, која се отвора, Срби у Србији воле ми-

слити да се неће с њима поступати с мање љубави но што се поступало с Херцеговцима и Црногорцима, да ће и њих исто онако сматрати, да ће им припознати иста права, и да ће Европа, ако дође до тога да не могне учинити њима на вољу, бар их пустити да сами расправе своју ствар с Турском, а то тим више, што је овде Турска нападач.

АРХИВ СРБИЈЕ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р 19 Ср II 46.1